

sympaticky na historické záujmy proletariátu, obsah to jeho triedneho boja, v ich výraznej rýdzosti. Spojenie medzi antropologicky normálnym človekom a historickými záujmami proletariátu tvorí pritom sociálny typ človeka práce, ktorý sa v najväčšej početnosti nachádza medzi pracujúcim ľudom a zvlášť medzi robotníctvom. Ak sa tento človek práce ocitá v situácii robotníckej triedy, nevyhnutne sa začína triedny boj s obsahom historických záujmov. Píšem: *Človek práce je elementárnu tvorca vnútorne vyrovnaných, prosperujúcich civilizácií a kultúr. Jeho triedny boj je principiálne inšpirovaný mentalitou normálneho človeka, všeludskou tendenciou. Je to boj proti triedam a vzťahom, ktoré vývoj spoločnosti ako celku na plný ľudský tvar reprimujú* (s. 220). Logika hovorí, že je nekorektné nebať pritom na nevyhnutné etapy vývoja.

Pri výbere literatúry ma viedla snaha uvádzať knihy, ktoré skôr vedú ku *hladaniu* stanovísk, než také, ktoré ich už hotové poskytujú, predovšetkým, ak ide o západnú literatúru. Zdalo sa mi to ideologicky zodpovednejšie. Nič neprekáza tento materiál doplniť pri súčasnom prehĺbení kategoriálnej analýzy, ktorá sa aj v sovietskej filozofii a metodológii dostáva na popredné miesto. Teóriu, ktorú som predložil, inde menujú s uznaním *evolučno-dialektickou*.⁵

Recenzia je nadpísaná ako *Osobnosť vo svetle filozofie*, ale práve v nadpise uvedený plán neplní. Nezmyselné požiadavky sa tu triedajú s nepravdami, deformáciami zmyslu, s jediným zjavným cieľom knihe škodiť (s. 162). Preto aj ostane navždy dokumentom histórie knihy.

Juraj Čiger

OSVIETENSKÝ IDEÁL H. S. SKOVORODU

(K 250. výročiu jeho narodenia)

V dejinách domarxistickej filozofie na Ukrajine zaujíma Hryhorij Savyč Skovoroda (1722—1794) jedno z popredných miest. Jeho humanistická filozofia, náboženská skepsa a úprimný demokratizmus živili dielo prvého klasika ukrajinskej literatúry Ivana Kotlarevského — autora protinevoľnickej travestie Enejida (1798), činnosť tajného Cyrilo-Metodejského bratstva (1845—1847) — prvého slavofilského spolku na Ukrajine, a dokonca aj dielo T. Ševčenko, ktorý už stál na pozíciách revolučného demokratizmu. Ako hlboko zakorenilo Skovorodovo dielo na Ukrajine, svedčí veľký počet legiend o ňom, ktoré žijú v ľude aj dodnes, a majstrovské stvárnenie jeho obrazu v mnohých žánroch

ukrajinského umenia, nevynímajúc ani filmového (I. Kavaleridzeho film Skovoroda).

Skovoroda patrí k tomu druhu mysliteľov, ktorých život nie je menej zaujímavý ako ich učenie. To veľmi dobre postrehol L. N. Tolstoj v svojej práci o ukrajinskom mysliteľovi. Skovoroda žil tak, ako učil, a učil tak, ako žil. Pochádzal z ľudu, bol synom prostého kozáka z dediny Čornuchy na Polstavsku. Po štúdiách v Kyjevsko-Mohylanskej akadémii, kde o. i. učil sa aj Lomonosov, cestoval v rokoch 1750—1753 po Európe a sú doklady aj o jeho pobyte v Bratislave a domnienky o pohostinských prednáškach v Trnave. V cudzích krajoch študoval život a kultúru iných národov, obohacujúc takto vlastné vedomosti a skúsenosti. Po návrate domov prednášal na perejaslavskom a charkovskom kolégiu a po konflikte s predstavenstvom viedol až do konca života

⁵ KÜHNE, G. E.: Nosologische Gesichtspunkte an dem Beispiel psychopharmakologischer Störeffekte, in: Psychiatrie, Neurologie und medizinische Psychologie, 9, 1965, s. 324—329.

vandrovny spôsob života, prečo ho aj nazvali „vandrovným filozofom“. Nehľadiac na to, že vo svojej dobe patril k najvzdelanejším ľuďom, zásadne odmietal výsady, proponované mu „mocnými tohto sveta“, t. j. cirkevnou a cárskou hierarchiou. Svoj vzťah k tomuto svetu vyjadril slovami: „Svet chytal mňa, ale nechytal“. Podľa mysliteľovho závetu stali sa tieto slová epitafom na jeho mohyle. Ako neskoršie Ševčenko a Tolstoj, nechcel Skovoroda odpočívať na cintoríne, ale vo voľnej prírode. Tak ho v dedinke Ivanivka (dnes Skovorodynivka) pri Charkove aj pochovali.

Teoretickým základom filozofie Skovorodu je svojrázna forma panteizmu, podobná panteizmu G. Bruna. Nechápuce vzťah myslenia k bytiu, Skovoroda inklinoval k duchovnej prapríčine, ktorá vraj večne jestvuje s hmotnou prírodou. To sa vyjadruje v jeho teórii „troch svetov“ (makrokozmu, mikrokozmu a „svete symbolov“ — duchovná sféra, biblia). Kým na počiatku svojho učenia chápal hmotu ako „viditeľnú naturu“ a staval ju proti „neviditeľnej nature“ — bohu, neskoššie prišiel k názoru, že tento svet je „obývaný“, „nemá hraníc“ a že hmota je večná (materia aeterna). To už bol odklon od platónskej filozofie k demokritovskej. V traktáte *Ikona Alkiviadská*, v reči o všesvete napísal: „Vidím v ňom jediný prvopočiatok“. V traktáte *Rozhovor piatich pútnikov o ozajstnom šťastí v živote* napísal, že „boh je názov pohanský“, že „boh je natura“. Náboženské dogmy o bohu — tvorovi ukrajinský mysliteľ odmietal. Stotožňujúc boha s prírodou, odmietal aj veľa biblických legiend: „Je azda možné, aby panna po pôrode zostala pannou? Aby človek vstal z mŕtvych?“ S kritikou biblie sa spájajú uňho aj ostré výpady proti cirkvi, kláštorom a popom. Všetky to sú „falošní proroci“, „bludné vtáky“, „maškarný ples“ a pod. (*Beseda povedaná dvakrát*). Hoci Skovoroda nedošiel k vedeckému ateizmu, tieto jeho názory podrývali základy cirkevnej ortodoxie.

Za ich šírenie vyhнали ho z charkovského kolégia, kde prednášal poetiku a etiku.

Materialistické tendencie v Skovorodovom učení sa najviac prejavili v teórii poznania. Jeho gnozeológia sa vyvíja k materialistickému chápaniu všetkých tajomstiev prírody. Ako osvietenec Skovoroda veril v silu ľudského rozumu, v možnosť poznania prírody. Za prameň všetkých vedomostí považoval skúsenosť, prax života. Všetky náuky a umenia sa zrodili podľa neho zo skúsenosti. Nehľadiac na svoje slabiny, takto stavaná gnozeológia podrývala základy oficiálneho náboženstva a stredovekej scholastiky. Vo filozofickom myslení Skovorodu boli určité prvky dialektiky. Prejavovali sa najmä v hlbokom chápaní jednoty a vo vzájomnom prechode protikladov. „Príroda — písal v *Izrailskom hadovi* — počínajúc — končí a končiac — sa začína; rodiac — ničí, zničiac — rodí.“ Pre nezrelosť pozitívnych vied vo vtedajšej dobe tieto idey sa uňho ďalej nevyvíjajú.

Najucelenejšou zložkou Skovorodovej filozofie bola etika. Skovoroda, ako aj iní osvietenci, usiloval sa riešiť dve základné otázky: aký má byť ozajstný človek a aká má byť spravodlivá spoločnosť. Šťastie človeka — učí mysliteľ — je nezávislé od majetkov a rodových titulov. Je založené na sebapoznání, čistote svedomia a múdrosti, na vrodenných schopnostiach a slobodnej práci pre blaho jednotlivca a spoločnosti. Takto prehľbená novým obsahom antická múdrosť — „poznaj seba samého“ — bola vo feudálnom 18. storočí pokrokovým zjavom. Utrdzovala myšlienku o prírodnej, nadstavovskej rovnosti ľudí, o rovnosti a mravnej hodnote všetkých druhov spoločensko-užitočnej práce. Takto stavané učenie o ľudskom šťastí bolo nielenže v rozpore s náboženstvom, ale aj kritikou sociálnej nerovnosti, obranou ľudských práv miliónov nevoľníkov. Isteže v tomto učení o rozhodujúcej úlohe „vhodnej“ práce pre šťastie človeka, odpovedajúcej vrodenným sklonom jednotlivca, sa prejavila obmedzenosť osvietenскеj filozofie.

Skovoroda sa nemohol za feudalizmu pozviesť k chápaniu, že práca môže priniesť šťastie človeku iba vtedy, ak je oslobodená od vykorisťovania. Z otázky šťastia odvodzuje mysliteľ aj učenie o tzv. „Hornej republike“, v ktorej „nebude tyranov, utlačovateľov a klamstva“ a ktorá bude „kráľovstvom lásky, ozajstného poriadku a slobody“. Avšak táto myšlienka bola v jeho diele neskonkretizovaná a zostala iba utópiou.

Skovorodovo dielo zahŕňa 20 filozofických traktátov (niekoľko je nezvestných), veľa lyrických básní (najvýznamnejšia *De libertate*, ospevujúca slobodu a B. Chmelnyckého), zbierku ezopovských ladených bá-jok, preklady z Plutarcha, Ciceróna, Horácia a Ovídia a mnoho listov, písaných nielen vtedajšou ukrajinčinou, ale aj po latincky a po grécky. Okrem svojej pedagogickej a literárnej činnosti Skovoroda bol predovšetkým filozof. V jeho učení sa prejavila protirečivosť osvietenskej epochy. Ako mnoho jeho súčasníkov, ani Skovoroda nechápal sociálnu podstatu človeka. Jeho učenie o добрote ľudského srdca (preto ho aj nazvali „filozofom srdca“ alebo „ukrajinským Sokratom“) bolo idealistické. Sociálne spravodlivú spoločnosť chcel mysliteľ vytvoriť iba mravnou prevýchovou ľudí, čo bolo v podmienkach triednej spoločnosti utópiou. K slabým stránkam jeho učenia patria aj zrejme idealistické prvky v základnej filozofickej otázke. Silnými stránkami Skovorodovej filozofie boli materialistické tendencie, viera v silu rozumu, skúsenosti a praxe, ostrá kritika feudálneho poriadku a jeho ideologickej opory — cirkvi.

Vo svetovom náhľade a diele Skovorodu sa plnou mierou prejavili roľnícke rebélie a povstania v 18. storočí, živelný protest roľníkov proti feudálno-nevoľníckemu poriadku. Dielo ukrajinského filozofa odráža nielen silu, ale aj zrejme slabiny tohto hnutia.

BIBLIOGRAFIA

1. *Sočinenija G. S. Skovorody, sobrannyje i redaktirovannyje prof. D. I. Bagalijem.* Charkov 1894.
2. *Sobrannije sočinenij G. S. Skovorody.* Tom I (druhý nevyšiel) s biografiej Skovorody M. I. Kovalinskogo, s zametkami i primečanijami Vlad. Bonč-Brujeviča. Sankt-Peterburg 1912.
3. O. Oljančyn, *Hryhorij Skovoroda (1722—1794).* Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt. Berlin 1928, 168.
4. D. Čyževskij, *Narysy z istorii filosofii na Ukrajinii.* Praha 1931, strán 175 (s bohatou literatúrou).
5. P. Popov, *Ševčenko i Skovoroda.* — Naukovi zapysky Kyjivskoho derž. universytetu. Zb. filoloh. fakultetu, Nr 1, Kyjiv 1939.
6. P. Tyčyna, *Hryhorij Savuč Skovoroda.* — Raďanske literaturoznavstvo 1940, Nr 5—6.
7. Zbirnyk dopovidej z nahody 220-riččja z dňa narodenňa H. S. Skovorody. Vyd. AN Ukr. RSR, Ufa 1943.
8. I. Tabačnykov, *Filosofski i suspiľno-polityčni pohľady H. S. Skovorody.* — Z istoriji suspiľno-polityčnoji ta filosofskoji dumky na Ukrajinii. Kyjiv 1956.
9. T. Bilyč, *Svitohľad H. S. Skovorody.* Kyjiv 1957.
10. P. Popov, *Hryhorij Skovoroda. Žyttja i tvorčist.* Kyjiv 1960 (s literatúrou predmetu).
11. *Hryhorij Skovoroda, Tvory v dvoch tomach.* (I. 637 strán, II. — 621 strán). Redakcijna kolehija Akad. O. I. Bileckij, člen-korešp. D. Ch. Ostrjanyn, člen-korešp. P. M. Popov. Vyd. AN Ukr. RSR, Kyjiv 1961.
12. M. Nevrlyj, *Pilier Ukrajinského osvietenstva.* Pravda, roč. LII, č. 181, Bratislava 2. 8. 1971.

Mikuláš Nevrlyj